УДК 930.1(477)«18/20»

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-46-188-199>

Бондаренко Олександр,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри суспільних наук, інформаційної
та архівної справи
O.V.Bondarenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8582-513X>
Центральноукраїнський національний
технічний університет,
пр. Університетський, 8,
м. Кропивницький,
Україна, 25006

Bondarenko Oleksandr,
Candidate of Historical Sciences, Assoc.
Prof.
of the department of social sciences,
information and archives
O.V.Bondarenko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8582-513X>
Central Ukrainian National Technical
University,
University Ave, 8,
Kropyvnytskyi city,
Ukraine, 25006

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.): ІСТОРІОГРАФІЯ ІМПЕРСЬКОЇ ДОБИ

У статті з'ясовано ступінь дослідження історії благодійної діяльності в Наддніпрянській Україні останньої чверті XVIII – початку XX ст. в імперський період. Визначено, що ця проблематика репрезентована чималим історіографічним масивом, який включає монографії, статті, довідники, в яких відображається загальна картина благодійництва.

Встановлено, що практично всі праці з добродійності мали актуальний характер, оскільки їхня поява була зумовлена насамперед загостренням економічних та соціальних проблем тогочасного російського суспільства. Автори не лише вивчали історію та практику доброчинності, а й намагалися тією чи іншою мірою сприяти розв'язанню проблем нужденних, зокрема через зміну імперського законодавства у цій сфері. Здебільшого праці були присвячені окремим питанням добродійної діяльності. Характерною рисою робіт першого й другого етапів історіографії була відсутність наукового аналізу, адже автори зосереджувалися переважно на описові фактів, подій та явищ. Працям з благодійності властива нерівномірність висвітлення окремих аспектів теми, недостатня аргументованість висновків.

Обґрунтовано, що на межі XIX–XX ст. суттєво змінюються основні тенденції й напрями наукового осмислення благодійної діяльності. Своєрідність цього процесу полягала не лише в диференціації наукових знань щодо благодійництва, а й у складанні їх в єдину історіографічну парадигму. Інтеграція різних підходів та розширення науково-понятійних засад зумовили поступове формування єдиного наукового комплексу стосовно досліджень добродійництва.

Незважаючи на те, що дорадянська історіографія проблеми нараховує чималу кількість праць, спеціальне комплексне дослідження з доброчинної діяльності в Наддніпрянській Україні в кінці XVIII – початку XX ст. відсутнє. Поза увагою дослідників лишилося чимало аспектів проблеми.

Ключові слова: благодійність, доброчинність, дорадянська історіографія, Наддніпрянська Україна, Російська імперія.

ACKNOWLEDGMENTS IN NADDNIPRIANS'K UKRAINE (LAST QUARTER XVIII - BEGINNING OF XX CENTURY): HISTORIOGRAPHY OF THE EMPIRE AGE

The article deals with the degree of research of the history of charitable activity in the

Dnieper Ukraine in the last quarter of XVIII - beginning of XX centuries. in the imperial period. It is determined that these issues are represented by a considerable historiographic array, which includes monographs, articles, directories, which reflect the general picture of charity.

It is established that practically all works on charity were topical in nature, since their appearance was due primarily to the aggravation of the economic and social problems of the then Russian society. The authors not only studied the history and practice of charity, but also tried to contribute to one way or another to solve the problems of the needy, in particular by changing the imperial legislation in this field. Most of the work was devoted to specific issues of charitable activities. A characteristic feature of the works of the first and second stages of historiography was the lack of scientific analysis, since the authors focused mainly on descriptive facts, events and phenomena. Charity work is characterized by uneven coverage of certain aspects of the topic, insufficient reasoning of the conclusions.

It is substantiated that at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. the basic tendencies and directions of scientific comprehension of charitable activity change significantly. The peculiarity of this process was not only the differentiation of scientific knowledge in philanthropy, but also in bringing them into a single historiographical paradigm. The integration of different approaches and the expansion of scientific concepts have led to the gradual formation of a single scientific complex in the field of charity research.

Despite the fact that the pre-Soviet historiography of the problem counts a considerable amount of work, however, a special comprehensive study of charitable activity in the Dnieper Ukraine at the end of XVIII - beginning of XX centuries. missing. Many aspects of the problem remain without the researchers' attention.

Key words: *charity, charity, pre-Soviet historiography, Dnieper Ukraine, Russian Empire.*

Підвищений інтерес до історії благодійності зумовлений не лише науковим зацікавленням до цієї теми, а викликаний насамперед наслідками соціально-економічних перетворень в Україні, які призвели до різкого майнового розшарування та зубожіння більшості населення, що стало серйозною економічною, соціальною й психологічною проблемою. Особливої актуальності тема благодійництва набуває з огляду на збройну агресію Росії проти України. Остання обставина поставила на порядок денний питання добродійної допомоги пораненим та постраждалим в зоні військових дій, дітям-сиротам та сім'ям загиблих українських воїнів. Крім того, традиція благодійності впродовж століть була важливим складником громадського життя в Україні, через це дослідження історії цього соціокультурного феномену набуває виняткової злободенності, наукової та суспільної значущості.

Мета статті полягає в з'ясуванні ступеня дослідження історії благодійної діяльності в Наддніпрянській Україні останньої чверті XVIII – початку XX ст. в імперський період.

Історіографію зазначеної проблеми доцільно, на нашу думку, умовно поділити на три етапи: перший – 1810-1850-і рр.; другий – 1860-1880-і рр.; третій – 1890-1917 рр.

За радянських часів доброчинність не була предметом спеціального дослідження, оскільки саме поняття «благодійність» було чужим для тоталітарного суспільства та суперечило ідеологічним постулатам марксизму-ленінізму. Лише з середини 1990-х рр., після здобуття незалежності, в Україні відродилося наукове зацікавлення до історії доброчинності. Авторами ґрунтовних досліджень цієї проблеми є вітчизняні науковці Ю.І. Гузенко [11], О.М. Донік [13-14], В.А. Коцур [18], Г.Л. Махорін [27], В.М. Орлик [30-34], С.В. Орлик [35], Ф.Я. Ступак [44], О.В. Хаустова [51] та інші. Вони вивчають різноманітні питання історії становлення та функціонування системи благодійних інституцій та доброчинної діяльності в Наддніпрянській Україні загалом або ж на регіональному рівні.

Перш ніж приступити до огляду літератури з окресленої теми, вважаємо за необхідне зауважити таке: по-перше, автор використовує поняття «доброчинність», «благодійність» та «добродійність» як синоніми, що означає насамперед сферу

громадської діяльності, що пов'язана з наданням приватними особами та громадськими організаціями (але не державою) матеріальних цінностей або ж грошових коштів нужденним; по-друге, державна добродійність означає соціальне забезпечення або опіку, оскільки державне фінансування чи регулювання допомоги нужденним має іншу соціальну природу і не може вважатися благодійництвом; по-третє, через те, що в останній чверті XVIII ст. українські землі Наддніпрянщини опинилися та перебували під владою російського самодержавства до початку XX ст., то система доброчинної діяльності в них розвивалася як загальноімперська, з характерними для всієї імперії загальними закономірностями. Тому в статті розглядаються праці дорадянських дослідників з різних аспектів благодійності в Російській імперії, які так чи інакше стосувалися й Наддніпрянської України.

До питання благодійництва зверталось чимало дослідників. Перші праці, в яких висвітлювалися та узагальнювалися питання щодо створення й діяльності різноманітних благодійних установ в Російській імперії з'явилися ще в першій половині XIX ст. Їхніми авторами зазвичай були різного рангу чиновники, що мали безпосередній доступ до законодавчих джерел та статистичних матеріалів. Наприклад, О.Д. Стог – сенатор, таємний радник, начальник Другого відділення Господарського департаменту МВС, а потім і директор Господарського департаменту МВС; Г.І. Фролов – статський радник, начальник Міського відділу Господарського департаменту МВС; М.В. Варадінов – уродженець Полтавської губернії, письменник, юрист, доктор права, член ради при Міністрі внутрішніх справ.

У працях цих авторів містилися короткі історичні відомості про доброчинну діяльність та робилися певні аналітичні висновки щодо тенденцій її еволюції. Так, автор чи не найпершої праці з благодійності, опублікованої в 1818 р. і яка стала потім настільною книгою для наступних поколінь дослідників, О.Д. Стог простежив розвиток державної допомоги та підтримки нужденних [43]. Майже півстоліття ця праця була практично єдиним дослідженням, присвяченим темі доброчинності. Г.І. Фролов в одній зі своїх статей розглянув розвиток та устрій громадського піклування, вказавши на три етапи в його розвитку [49]. Як важливу віху в еволюції добродійності він називає створення приказів громадського піклування 7 листопада 1775 р. законом про Установи для управління губерній. [50]. Закон дозволяв створювати прикази громадського піклування, на які покладался обов'язок організації та утримання сирітських будинків, народних шкіл, аптек, лікарень, будинків для божевільних та для невиліковних хворих, робітних будинків, в яких нужденні могли прогодуватися власною працею. В іншій своїй статті «Частные благотворительные заведения и общества в Империи» Г.І. Фролов розглянув два варіанти надання благодійної допомоги: перший – коли переважно здійснюється приватна доброчинність і другий – коли сама держава бере на себе основні функції з надання допомоги нужденним. Указавши на недоліки обох варіантів, автор вважав оптимальною ситуацію, коли уряд, надаючи повну свободу приватним особам і товариствам засновувати і утримувати благодійні заклади, здійснював над ними постійний нагляд і піклування, щоб таким чином відчувати співчуття і людинолюбство, не обмежувати їх у своєму розвитку, й разом з тим захищати їх від зловживань, які можуть з'явитися від наданої їм свободи [50, с. 63].

Специфічною рисою історіографії першої половини XIX ст. було те, що автори тоді робили перші кроки в дослідженні благодійної діяльності. Прикметно, що література цього етапу складала лише 0,5% від всього обсягу літератури імперського періоду з проблеми (**Дослідники нараховують більше 4 тисяч назв статей, брошур, книг, збірників, присвячених проблемам благодійництва. (Див. Бобровников В.Г. Библиографические и источниковые основы истории благотворительности в России в дореволюционный период. Волгоград: Волгоградский гос. ун-т, 1994. 18 с.).*

Другий етап історіографії, що розпочався з 1860-х рр., характерний зростанням інтересу громадськості та науковців до історії та практики доброчинності. Спричинили

його насамперед суттєві зміни в суспільній свідомості в період проведення реформ, збільшення коштів, що витрачалися на доброчинність, зростання кількості благодійних закладів, активізація зусиль держави щодо створення філантропічних установ.

Роботи цього етапу можна класифікувати за такими напрямками: по-перше, публіцистичні твори, автори яких з різних політичних позицій намагалися осмислити проблеми, завдання та ефективність благодійної діяльності: М. Курбановський [23], К. Мушинський [28], І. Прижов [37], В. Щепкін [52]; по-друге, нариси історії, присвячені окремим піклувальним установам, благодійним товариствам та окремим добродійникам. Серед їхніх авторів виділимо І. Андреевського [1], Е. Жуковського [16], О. Пятковського [38]; по-третє, праці, автори яких висвітлюють регіональні та релігійні особливості благодійництва – П. Єфіменко [15], О. Кудрявцев [20], М. Нікольський [29]. Перший з них розглянув питання діяльності шпиталів в Лівобережній Україні.

Важливою рисою публікацій цього етапу було поєднання власного тексту авторів з документами, що стосувалися добродійності.

Третій етап історіографії доброчинної діяльності, що розпочався на межі XIX-XX ст. характерний лавиноподібним зростанням кількості публікацій з цієї проблеми.

Історія та практика благодійництва стає предметом вивчення чималого кола дослідників, починаючи від міських громадських діячів, публіцистів, які були свідками тогочасних процесів і закінчуючи відомими істориками, економістами, правознавцями.

Саме тоді суттєво розширилося коло питань, що розроблялися дослідниками. Зпоміж інших, виокремимо такі: систематизація фактів та визначення основних етапів розвитку доброчинності та громадського піклування; дослідження взаємин держави і системи громадського піклування насамперед з погляду створення правової бази як основи діяльності громадських установ й стимулювання приватного благодійництва; вивчення причин жебрацтва та пошук заходів щодо його запобігання; висвітлення церковної доброчинності; дослідження діяльності благодійних установ, визначення ефективності форм і способів надання допомоги нужденним; вивчення ролі органів громадського управління щодо доброчинної діяльності й громадського піклування та досвіду самоврядування західних держав, діяльність яких надзвичайно високо оцінювали сучасники; звернення до мотиваційних установок благодійності тощо.

Авторами найпомітніших праць на цьому етапі були П. Георгієвський [7], В. Гер'є [8-9], С. Гогель [10], В.Дерюжинський [12], Є.Максімов [24-26] та інші. Вони досліджували не тільки сучасні їм тенденції благодійництва, загальні риси доброчинної діяльності, окремі її види та напрями, але й історію та еволюцію благодійності в Російській імперії, порівнюючи їх з європейськими. Зазвичай автори підкреслювали, що держава, все більше усвідомлюючи необхідність доброчинності, створювала правову базу, яка стимулювала приватну благодійність та діяльність установ піклування.

Насамперед акцентуємо увагу на чималому внеску у дослідження теми доброчинності громадського діяча, економіста, професора Є. Максимова, ґрунтовні праці якого присвячені практично всім аспектам історії благодійної діяльності. Його тексти вирізняються не лише вимогливістю до опрацювання матеріалу, а й вираженістю історико-соціологічного підходу. Будучи переконаним, що громадська опіка буде необхідна завжди, він запропонував власну класифікацію доброчинності, взявши за основу найважливіші, на його переконання, напрями її діяльності – постійна опіка дорослих; тимчасова спеціальна допомога дорослим; медична допомога; опіка дітей; добродійна діяльність в освітньо-виховній сфері. Важливою, на нашу думку, є оцінка автором відсутності соціальної допомоги держави населенню Російської імперії. В одній із своїх численних праць він стверджував, що «за загальної соціально-економічної відсталості і слабкої соціальної відповідальності держави перед громадянами, безкорислива допомога нужденним з боку благодійних організацій і приватних осіб виконувала важливу соціальну функцію із захисту економічно неактивного населення від деградації і фізичного вимирання, була показником рівня моральності й гуманності

суспільства загалом» [25, с. 66].

Суттєвий внесок у дослідження проблеми доброчинності зробили й праці громадського діяча, історика, професора В.І. Гер'є, які знайомили громадськість з позитивним досвідом благодійної діяльності в європейських країнах і оцінювали російську практику з надання допомоги нужденним за європейськими критеріями.

Окреме місце в історіографії займають публікації, що були присвячені становленню та еволюції законодавчої бази доброчинної діяльності. Питання розвитку законодавства щодо благодійництва розглядали вже названі В. Гер'є, Є. Максимов, С. Сперанський [35-36] та інші. Дослідники підкреслювали, що на відміну від західноєвропейських країн, де систематичне законодавство щодо жебрацтва та піклування про бідних з'явилося ще у XVI ст., в Російській імперії аналогічний процес розпочався лише в останній третині XVIII ст. Саме тоді царизм офіційно дозволив приватну доброчинність. У 1775 р. були створені Прикази громадського піклування в кожній губернії, в 1797 р. – Відомство установ імператриці Марії, а 1802 р. – Імператорське людинолюбне товариство. Всі вони хоч і перебували в системі владних органів, але губернські благодійні заклади, які їм підпорядковувалися, створювалися і фінансувалися, зазвичай, за рахунок приватних пожертв. Щоправда, губернські товариства громадського піклування, як і інші, під час створення одноразово одержували 15 тис. руб. з губернських коштів та мали певні привілеї й державні субсидії. Зазначимо, що до появи названих установ, приватних пожертвувань в Російській імперії фактично не існувало. Зазвичай автори підкреслювали, що держава, все більше усвідомлюючи необхідність доброчинності, створювала правову базу, яка стимулювала приватну благодійність та діяльність установ піклування [7, с. 89].

Одним з напрямів імперської історіографії було звернення авторів до мотиваційних установок доброчинності. Так, відомий російський історик В.О. Ключевський, дійшов важливого висновку щодо мотивації доброчинності, яка, на його думку, «була не стільки допоміжним засобом суспільного благоустрою, скільки необхідною умовою особистого морального здоров'я» [17, с. 4]. Основними мотивами благодійників, на думку дослідників, були такі: прояв релігійності, намагання отримати високий соціальний статус, потреба у самоствердженні, прагнення залишити про себе добру пам'ять тощо.

Чималий масив літератури присвячений висвітленню церковної доброчинності [3; 21; 22; 47].

Зауважимо утім, що попри чималу кількість публікацій з церковної доброчинної діяльності та численні приклади благодійництва з боку духовенства, частка церковної доброчинності в загальній благодійності залишалася незначною.

Дорадянських дослідників цікавили не лише питання практичного здійснення благодійної діяльності. Нагромаджений на межі XIX-XX ст. дорадянською історіографією чималий науковий доробок з історії та практики доброчинної діяльності дозволив науковцям перейти від описового підходу до узагальнення та теоретичного осмислення тих чи інших аспектів проблеми. На нашу думку, зумовлено це було насамперед формуванням стійкого інтересу до науково-понятійного апарату, оскільки в цей час науковці прагнули визначати поняття в контексті європейської громадської думки. Як наслідок, почала складатися та формуватися дослідницька культура з питань благодійної діяльності. Наукові підходи стали будуватися не тільки на основі російської практики та уявлень, а передусім з урахуванням світових тенденцій.

Так, Є.І. Красноп'ятов визначав термін «доброчинність» як «тільки ту діяльність, одиничну або колективну, яка здійснюється працею і жертвами добровільними, а не на ті кошти, що складаються примусово, шляхом податків, як в установах державних» [19, с. 5-6]. Економіст, статистик, професор П.І. Георгієвський здійснив спробу теоретичного узагальнення феномену доброчинності як соціокультурного явища. У праці «Призрение бедных и благотворительность» він розглянув питання надання допомоги нужденним в різні історичні періоди на прикладі Російської імперії та європейських держав. Основним предметом дослідження автора стали питання щодо принципів та організації надання

допомоги для досягнення найкращих результатів [6, 24].

На початку ХХ ст. суттєво змінюються основні тенденції й напрями наукового осмислення доброчинної діяльності. Своєрідність цього процесу полягала не лише у диференціації наукових знань щодо благодійництва, а й у складанні їх в єдину історіографічну парадигму. Інтеграція різних підходів та збагачення науково-понятійних засад зумовили поступове формування єдиного наукового комплексу стосовно досліджень доброчинництва.

Певний внесок у вивчення благодійної діяльності в Наддніпрянській Україні в імперський період зробили українські дослідники. Найповніше ці питання висвітлені в двотомній фундаментальній монографії Д.І. Багалія і Д.П. Міллера з історії Харкова [2], в якій вперше систематизовано чималий фактичний матеріал з історії розвитку міського господарства й висвітлено головні заходи міського самоврядування щодо розв'язання проблем охорони здоров'я та народної освіти. Один з розділів другого тому повністю присвячений громадській та церковній благодійності. Автори простежили історію виникнення та розвиток доброчинних товариств, установ і закладів опіки, розкрили особливості та основні тенденції, притаманні благодійництву в Харкові.

Автори «Короткого нариса виникнення і діяльності благодійних установ Харківської губернії» М. Савицький та П. Євстратов зібрали факти щодо доброчинної діяльності у кінці ХІХ ст. та пропонували шляхи її покращення [39]. Регіональні аспекти процесу становлення та розвитку благодійництва в Одесі в ХІХ ст. висвітлили дослідники А. Бориневич [4], А. Скальковський [40], О. Стурдза [45]. У статтях В. Василенка [6], П. Єфименка [15], М. Сумцова [46], опублікованих у «Киевской старине», автори розглянули побут жебраків Києва та можливі способи їхньої опіки міськими братствами й церквою.

Зазвичай ці та інші праці були присвячені зловбоденним питанням створення та діяльності різноманітних закладів, товариств та установ опіки в українських губерніях Російської імперії і тому в них не ставилося завдання наукового дослідження доброчинності як соціокультурного феномену. Можемо стверджувати, що окреслена проблема в дорадянській історіографії не ставилася.

Отже, історіографічний аналіз наукового доробку з окресленої проблеми дозволив дійти таких висновків. 1. Практично всі праці з доброчинності мали актуальний характер, оскільки саме загострення економічних та соціальних проблем в російському суспільстві спричинило їхню появу. 2. Автори були сучасниками тієї епохи й безпосередніми учасниками благодійності, тому в їхніх працях містився не тільки огляд історичних традицій цього феномену, а й аналіз діяльності сучасних їм благодійних установ та проекти, реалізація яких, на їхню думку, мала б покращити доброчинну діяльність. Автори намагалися тією чи іншою мірою сприяти розв'язанню проблем нужденних, зокрема через зміну імперського законодавства у сфері доброчинності. 3. Переважна більшість праць була присвячена окремим питанням благодійності. Дослідники зосереджувалися переважно на описовості фактів, подій та явищ, ніж на їхньому аналізі. Через це роботам з благодійної діяльності властива нерівномірність висвітлення окремих аспектів теми, недостатня аргументованість висновків. 4. Чимала кількість праць з благодійництва належала державним діячам, тому вони зазвичай обмежувалися констатацією фактів та робили несміливі спроби їхньої систематизації. 5. Незважаючи на велику кількість праць в історіографії імперського періоду, спеціальні комплексні дослідження з благодійної діяльності в Наддніпрянській Україні відсутні. 6. Дорадянські автори практично не розділяли поняття «громадське піклування» та «благодійництво», вживаючи їх як синоніми для позначення допомоги нужденним. 7. В історіографії імперського періоду так і не вдалося виробити цілісну систему наукових поглядів на проблему благодійної діяльності насамперед через те, що не було чітко розмежовано ролі суспільства, держави та місцевого самоврядування. Утім, процес наукового осмислення благодійництва було перервано більшовицьким переворотом у 1917 р. 8. Поза увагою

дослідників лишилося чимало аспектів проблеми, серед яких наприклад така форма доброчинної діяльності, як меценатство. Тільки в публіцистиці та мемуарній літературі зрідка зустрічалися окремі факти щодо меценатської діяльності представників заможних верств, передусім дворян та купців. Не знайшла широкого висвітлення в літературі імперського періоду й діяльність губернських благодійних організацій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреевский И.Е. Новейшие попытки к лучшему устройению призрения бедных. Санкт-Петербург, 1874. 30 с.
2. Багалей Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1905): В 2 т. Т. 2 (XIX – начало XX века). Харьков, 2004. 982 с.
3. Бензин В.М. Приходская благотворительность на Руси после 1864 года. Трудовая помощь. 1907. № 2. С. 161-184.
4. Бориневич А.С. Благотворительность. Одесса. 1794-1894. Издание городского общественного управления к столетию города. Одесса, 1895. С. 709-754.
5. Варадинов Н. История Министерства внутренних дел. Ч. II. Кн. 1. Санкт-Петербург, 1859. 655 с.
6. Василенко В. По вопросу о призрении слепых и всяких нищих. Киевская старина. 1904, июль-август (LXXXVI). С. 131-151.
7. Георгиевский П. И. Призрение бедных и благотворительность. Санкт-Петербург, 1894. 118 с.
8. Герье В. Записка об историческом развитии способов призрения в иностранных государствах и о теоретических началах правильной его постановки. Санкт-Петербург: Гос. тип., 1897. 110 с.
9. Герье В. И. Русские дома трудолюбия. Москва, 1900. 123 с.
10. Гогель С.К. Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности. Санкт-Петербург, 1908. 145 с.
11. Гузенко Ю.І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) / Ю.І. Гузенко: Автореф. ... канд. іст. наук. Черкаси, 2004. 23 с.
12. Дерюжинский Е. Ф. Заметки об общественном призрении. Москва: Изд. Гросман и Кнебель, 1897. 115 с.
13. Донік О.М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) // УІЖ. 2005. № 4. С. 159-177.
14. Донік О.М. Родина Терещенків в історії доброчинності. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. 314 с.
15. Ефименко П. Шпитали в Малороссии // Киевская старина. 1883. № 4. С. 709-727.
16. Жуковский Э.А. Ведомство учреждений Императрицы Марии: Ист. Очерк. Санкт-Петербург, 1884. 30 с.
17. Ключевский В. Добрые люди Древней Руси. Москва, 1896. 84 с.
18. Коцур В.А. Благодійність козацької старшини (середина XVII – XVIII ст.): сучасна українська історіографія: Автореф. ... канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2014. 23 с.
19. Красноперов Е.И. Благотворительность, как один из факторов экономического благосостояния и прогресса. Пермь: Тип. губ. зем. управы, 1892. 31 с.
20. Кудрявцев А. Нищенство как предмет попечения церкви, общества и государства. Одесса: Типография «Одесского вестника», 1885. 89 с.
21. Лабутин И.К. Характер христианской благотворительности. Санкт-Петербург, 1899. 139 с.
22. Курбановский М.Н. Нищенство и благотворительность. Современник. 1860. Т. 83. С. 249-304.

23. Лаврентьев К. Христьянское братолюбие. Санкт-Петербург, 1875. 91 с.
24. Максимов Е.Д. Городские общественные управления в деле помощи бедным. Санкт-Петербург, Гос. тип., 1905. 224 с.
25. Максимов Е.Д. Очерк частной благотворительности в России. Санкт-Петербург, 1898. 85 с.
26. Максимов Е.Д. Происхождение нищенства и меры борьбы с ним. Санкт-Петербург: Тип. Киришбаума, 1901. 136 с.
27. Махорін Г.Л. Благодійна діяльність на Волині (1793-1917): історичний аспект. Автореф. ... канд. іст. наук. Луганськ, 2007. 23 с.
28. Мушинский К.А. Устройство общественного призрения в России. Санкт-Петербург, 1862. 86 с.
29. Никольский Н.А. Об общественной благотворительности и ее органах – приходских попечительствах. Православное обозрение. 1876. Т. 2. С. 81-127.
30. Орлик В. М. Дожовтнева фінансово-правова література як джерело до вивчення проблем фінансової політики уряду Російської імперії кінця XVIII – початку XX ст. // Історія науки і біографістика. Вип. 2. 2010. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_orlyk.pdf
31. Орлик В.М. Методологічні аспекти дослідження проблем податкової політики в українських губерніях Російської імперії в першій половині XIX ст. // Український історичний журнал, 2008. №5 (482). С.187-195.
32. Орлик В. Органи фінансового управління Російської імперії в Україні (кінець XVIII – середина XIX ст.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. VII. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2004. С.75–81.
33. Орлик В.М. Єгор Канкрін і фінансова політика Російської імперії в Правобережній Україні в другій чверті XIX ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць: У 2-х частинах / Відп. ред. М.Ф.Дмитрієнко. Київ: НАН України, Інститут історії України. 2006. Число 13. Част.2. С.97-110.
34. Орлик С. В. Державна лотерея 1914 р. в українських губерніях Російської імперії // Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 92-94.
35. Орлик С. В. Українське суспільство і державна лотерея 1914 р. в Російській імперії: соціально-економічний вимір // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. Kraków-Przemyśl: Instytut Historii UJ, Instytut Stosunkow Miedzynarodnych PWSW, 2015. №15. С. 29–38.
36. Орлик С.В. Фінансова політика російського уряду на окупованих територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни (1914-1917 рр.): монографія. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2018. 716 с.
37. Прыжов И. Г. Нищие на святой Руси. Материалы для истории собственного и народного быта в России. Москва, 1862. 140 с.
38. Пятковский А.П. Санкт-Петербургский воспитательный дом под управлением И.И. Бецкого (Историческое исследование по архивным источникам) // Русская старина. 1875. Т. 12. № 1. С. 147.
39. Савицкий Н. П., Евстратов П. А. Краткий очерк возникновения и деятельности благотворительных учреждений Харьковской губернии. Харьков; Тип. Зильберга. 1896. 160 с.
40. Скальковский А. Общественная благотворительность в Одессе. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1886 год. Одесса, 1885. С. 338-344.
41. Сперанский С.В. О проекте реформы общественного призрения в России. Трудовая помощь. 1898. № 7. С. 26-44.
42. Сперанский С.В. Труды правительственной комиссии по реформе действующего законодательства о призрении бедных: Ист.-критич. обзор. Вестн.

благотворительности. 1897. № 3. С. 71-94.

43. Стог А.Д. О общественном призрении в России. Ч. I. Санкт-Петербург, 1818. 526 с

44. Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). Автореф. ... докт. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2010. 48 с.

45. Стурдза А. С. Взгляд на богоугодные заведения Одессы. Одесса, 1843. 20 с.

46. Сумцов Н.Ф. Шпиталь в м. Боромле. Киевская старина, 1883 г. № 9-10. С. 309-312.

47. Ульгорн Г. Христианская благотворительность в древней церкви. Санкт-Петербург, 1899. 350 с.

48. Учреждения для управления Губерний Всероссийской империи, 7 ноября 1775 г. // Полное собрание законов Российской империи. Т. 20. №14392. С. 229–304.

49. Фролов Г.И. Развитие и устройство общественного призрения в Империи. Журнал Министерства внутренних дел. 1844. Кн. 3. 407-447.

50. Фролов Г.И. Частные благотворительные заведения и общества Империи. Журнал Министерства внутренних дел. 1845. № 10. С. 3-42.

51. Хаустова О.В. Розвиток благодійництва у Харкові у другій половині XIX – на початку XX століть. Автореф. ... канд. іст. наук. Харків, 2006. 23 с.

52. Щепкин В.Н. Голода в России. Исторический очерк. Исторический вестник. 1886. Т. 24. № 6. С. 489-521.

REFERENCES

1. Andreevskiy, Y.E. (1874). *Noveishye popytky k luchshemu ustroenyiu pryzreniya bednykh* [Recent attempts to better dispel the charity of the poor]. Sankt-Peterburg [in Russian].

2. Bahalei, D.Y. & Myller, D.P. (2004). *Ystoryia horoda Kharkova za 250 let eho sushchestvovaniya (1655-1905): V 2 t. T. 2 (XIX – nachalo XX veka)* [The history of the city of Kharkov for 250 years of its existence (1655-1905): In 2 volumes T. 2 (XIX - the beginning of the XX century)]. Kharkov [in Russian].

3. Benzyn, V.M. (1907). Prykhodskaia blahotvorytel'nost na Rusy posle 1864 hoda [Parish charity in Russia after 1864]. *Trudovaia pomoshch – Labor assistance*, 2, 161-184 [in Russian].

4. Borynevych, A.S. (1895). Blahotvorytel'nost. Odessa. 1794-1894 [Odessa. 1794-1894]. *Yzdanye horodskoho obshchestvennoho upravleniya k stoletyiu horoda – Publication of urban public administration for the centenary of the city*. Odessa, 709-754 [in Russian].

5. Varadynov, N. (1859). *Ystoryia Mynysterstva vnutrennykh del* [History of the Ministry of the Interior]. Ch. II. Kn. 1. Sankt-Peterburg [in Russian].

6. Vasylenko, V. (1904). Po voprosu o pryzrenny slepykh y vsiakykh nyschkykh [On the issue of charity of the blind and all poor]. *Kyevskaia staryna – Kiev antiquity*, yul'-avhust (LXXXVI), 131-151 [in Russian].

7. Heorhyevskiy, P.Y. (1894). *Pryzrenye bednykh y blahotvorytel'nost* [Charity of the poor and charity]. Sankt-Peterburg [in Russian].

8. Here, V. (1897). *Zapyska ob ystorycheskom razvytyi sposobov pryzreniya v ynostrannykh hosudarstvakh y o teoretycheskykh nachalakh pravylnoi eho postanovky* [A note on the historical development of charity methods in foreign states and on the theoretical principles of its correct formulation]. Sankt-Peterburg: Hos. Typ. [in Russian].

9. Here, V.Y. (1900). *Russkye doma trudoliubyia* [Russian houses of industriousness]. Moskva [in Russian].

10. Hohel, S.K. (1908). *Obedynenye y vzaymodeistvie chastnoi y obshchestvennoi blahotvorytel'nosti* [The unification and interaction of private and public charity]. Sankt-Peterburg [in Russian].

11. Huzenko, Yu.I. (2004). *Stanovlennia i diialnist hromadskykh blahodiinykh ob'iednan na Pivdni Ukrainy v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. (na materialakh Khersonskoi hubernii)* [Establishment of the enormous blessings of good fortune in Ukraine in the other half

- of the 19th century - on the cob of the 20th century (on the materials of the Kherson province)]. Avtoref. ... kand. ist. nauk. Cherkasy [in Ukrainian].
12. Deriuzhynskiy, E.F. (1897). *Zametky ob obshchestvennom pryzrenny [Notes on public charity]*. Moskva: Yzd. Hrosman y Knebel [in Russian].
 13. Donik, O.M. (2005). Blahodiinist v Ukraini (XIX – pochatok XX st.) [Blagodinist in Ukraine (XIX - ear of the XX century)]. *UIZh – UIZh*, 4, 159-177 [in Ukrainian].
 14. Donik, O.M. (2004). *Rodyna Tereshchenkiv v istorii dobrochynnosti [Homeland of Tereshchenkiv in the history of good faith]*. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
 15. Efymenko, P. (1883). Shpytaly v Malorossyy [Spital in Little Russia]. *Kyevskaia staryna – Kiev Old*, 4, 709-727 [in Russian].
 16. Zhukovskiy, E.A. (1884). *Vedomstvo uchrezhdeniy Ymperatrytsy Maryy: Yst. Ocherk [Agency of the Empress Mary: East. Feature article]*. Sankt-Peterburg [in Russian].
 17. Kliuchevskiy, V. (1896). *Dobrye liudy Drevnei Rusy [Good people of Ancient Russia]*. Moskva [in Russian].
 18. Kotsur, V.A. (2014). *Blahodiinist kozatskoi starshyny (seredyna XVII – XVIII st.): suchasna ukrainska istoriografii [The grace of the Cossack elders (middle of the XVII – XVIII centuries)]*: Avtoref. ... kand. ist. nauk. Pereiaslav-Khmelnitskiy [in Ukrainian].
 19. Krasnoperov, E.Y. (1892). Blahotvorytelnost, kak ody n yz faktorov ekonomicheskogo blagosostoiannya y prohressa [Charity, as one of the factors of economic well-being and progress]. Perm: Typ. hub. zem. upravly [in Russian].
 20. Kudriavtsev, A. (1885). *Nyshchenstvo kak predmet popecheniya tserkvy, obshchestva y hosudarstva [Poverty as a subject of the care of the church, society and the state]*. Odessa: Typohrafiya «Odesskoho vestnyka» [in Russian].
 21. Labutyn, Y.K. (1899). *Kharakter khrystyanskoi blahotvorytelnosti [The nature of Christian charity]*. Sankt-Peterburg [in Russian].
 22. Kurbanovskiy, M.N. (1860). Nyshchenstvo y blahotvorytelnost [Poverty and charity]. *Sovremennyyk – Contemporary*, 83, 249-304 [in Russian].
 23. Lavrentev, K. (1875). *Khrystyanskoe bratoliubye [Christian brotherhood]*. Sankt-Peterburg [in Russian].
 24. Maksymov, E.D. (1905). *Horodskye obshchestvennye upravleniya v dele pomoshchy bednym [City public authorities to help the poor]*. Sankt-Peterburg: Hos. typ. [in Russian].
 25. Maksymov, E.D. (1898). *Ocherk chastnoi blahotvorytelnosti v Rossyy [Essay on private charity in Russia]*. Sankt-Peterburg [in Russian].
 26. Maksymov, E.D. (1901). *Proyskhozhdennye nyshchenstva y mery borby s nym [The origin of poverty and measures to combat it]*. Sankt-Peterburg: Typ. Kyrshbauma [in Russian].
 27. Makhurin, H.L. (2007). *Blahodiina diialnist na Volyni (1793-1917): istorychnyi aspekt [Thanksgiving in Volin (1793-1917): historical aspect]*. Avtoref. ... kand. ist. nauk. Luhansk [in Ukrainian].
 28. Mushynskiy, K.A. (1862). *Ustroistvo obshchestvennogo pryzreniya v Rossyy [The device of public charity in Russia]*. Sankt-Peterburg [in Russian].
 29. Nykolskiy, N.A. (1876). Ob obshchestvennoi blahotvorytelnosti y ee orhanakh – prykhodskyykh popechytelstvakh [On public charity and its organs - parish trusteeship]. *Pravoslavnoe obozrenye – Orthodox Review*, 2, 81-127 [in Russian].
 30. Orlyk, V. (2010). Dozhovtneva finansovo-pravova literatura yak dzherelo do vyvchennia problem finansovoi polityky uriadu Rosiiskoi imperii kintsia XVIII – pochatku XX st. [Pre-October Orthodox research literature as a source for the problem group problem during the Russian Empire at the end of the eighteenth - early twentieth centuries]. *Istoriia nauky i biohrafistyka*. Vyp. 2. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_orlyk.pdf [in Ukrainian].
 31. Orlyk, V. (2008). Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem podatkovoi polityky v ukrainskykh guberniiakh Rosiiskoi imperii u pershii polovyni XIX st. [Methodological aspects

of the study of tax policy problems in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the first half of the XIX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 187-195 [in Ukrainian].

32. Orlyk, V. (2004). Orhany finansovoho upravlinnia Rosiiskoi imperii v Ukraini (kinets XVIII – seredyna XIX st.) [Organization of financial management of the Russian Empire in Ukraine (Kinets XVIII - the middle of the nineteenth century)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – Problems of the history of Ukraine of the nineteenth century - the cob of the twentieth century*. Vyp.VII. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 75–81 [in Ukrainian].

33. Orlyk, V.M. (2006). Yehor Kankrin i fiskalna polityka Rosiiskoi imperii v Pravoberezhnii Ukraini v druhii chverti XIX st. [Yegor Kankrin and the fiscal policy of the Russian Empire in Right-Bank Ukraine in the second quarter of the nineteenth century]. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky – Special Historical Disciplines: Theory and Methodology*. 13. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. 97–110 [in Ukrainian].

34. Orlyk, S.V. (2016). Derzhavna lotereia 1914 r. v ukrainskykh huberniiakh Rosiiskoi imperii [Derzhavna lottery 1914 p. in the Ukrainian governorates of the Russian Empire]. *Aktualni problemy numizmatyky u systemi spetsialnykh haluzei istorychnoi nauky – Actual problems of numismatics in systems of special galosies of historical science*, 92-94 [in Ukrainian].

35. Orlyk, S.V. (2015). Ukrainske suspilstvo i derzhavna lotereia 1914 r. v Rosiiskii imperii: sotsialno-ekonomichni vymir [Ukrainian suspension and state lottery 1914 p. in the Russian Federation: social and economic vimir]. *Zeszyty historyczno-politologiczne – Nowa Ukraina*. Kraków-Przemysł: Instytut Historii UJ, Instytut Stosunkow Miedzynarodnych PWSW, 15, 29–38 [in Ukrainian].

36. Orlyk, S.V. (2018). *Finansova polityka rosiiskoho uriadu na okupovanykh terytoriakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny (1914-1917 rr.) [The financial policy of the Russian government in the occupation of Galicini and Bukovini during the period of the Persian Holy War (born 1914-1917)]*: monohrafiia. Bila Tserkva: Vyd. Pshonkivskiyi O. V. [in Ukrainian].

37. Pryzhov, Y.H. (1862). *Nyshchye na sviatoi Rusy. Materyaly dlia ystoryy sobstvennoho y narodnoho byta v Rossyy [Beggars in Holy Russia. Materials for the history of their own and popular life in Russia]*. Moskva [in Russian].

38. Piatkovskiy, A.P. (1875). Sankt-Peterburhskiyi vospytatelnii dom pod upravlenyem Y.Y. Betskoho (Ystorycheskoe yssledovanye po arkhivnim ystochnykam) [St. Petersburg educational house under the direction of I. I. Betsky (Historical research on archival sources)]. *Russkaia staryna – Russian Antiquity*, 12, 147 [in Russian].

39. Savitskiy, N.P. & Evstratov, P.A. (1896). *Kratkyi ocherk vozniknoveniya y deiatelnosti blahotvorytelnykh uchrezhdeniyi Kharkovskoi hubernyy [A brief outline of the emergence and activities of charitable institutions of the Kharkov province]*. Kh.; Typ. Zylberha [in Russian].

40. Skalkovskiy, A. (1885). *Obshchestvennaia blahotvorytelnost v Odesse. Adres-kalendar Odesskoho hradonachalstva na 1886 hod [Public charity in Odessa. Address-calendar of the Odessa City Administration for 1886]*. Odessa, 338-344 [in Russian].

41. Speranskiy, S.V. (1898). O proekte reformy obshchestvennoho pryzreniya v Rossyy [On the draft reform of public charity in Russia]. *Trudovaia pomoshch – Labor assistance*, 7, 26-44 [in Russian].

42. Speranskiy, S.V. (1897). Trudy pravytelstvennoi komysyy po reforme deistviushcheho zakonodatelstva o pryzreniyi bednykh: Yst.-krytych. obzor. [Proceedings of the government commission on the reform of the current legislation on the charity of the poor: East.-critical overview]. *Vestn. Blahotvorytelnosti – Vestn. charity*, 3, 71-94 [in Russian].

43. Stoh, A.D. (1818). *O obshchestvennom pryzreniyi v Rossyy [On public charity in Russia]*. Ch. I. Sankt-Peterburg [in Russian].

44. Stupak, F.Ya. (2010). *Blahodiinist ta suspilna opika v Ukraini (kinets VIII – pochatok XX st.)* [Goodness and suspension in Ukraine (Kinets XVIII - the cob of the twentieth century)]. Avtoref. ... dokt. ist. nauk. Pereiaslav-Khmelnytskyi [in Ukrainian].
45. Sturdza, A.S. (1843). *Vzghliad na bohohodnye zavedenya Odessy* [A look at the charitable institutions of Odessa]. Odessa [in Russian].
46. Sumtsov, N.F. (1883). *Shpytal v m. Boromle* [Hospital in Boroml]. *Kyevskaia staryna – Old Kiev*, 9-10, 309-312 [in Russian].
47. Ulhorn, H. (1899). *Khrystianskaia blahotvorytelnost v drevnei tserkovy* [Christian charity in the ancient church]. Sankt-Peterburg [in Russian].
48. Uchrezhdeniya dlia upravleniya Hubernyi Vserossyiskoi ymperyy, 7 noiabria 1775 h. [Institutions for the management of the Provinces of the All-Russian Empire, November 7, 1775]. *Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperyy – Complete collection of laws of the Russian Empire*, 20, 14392, 229–304 [in Russian].
49. Frolov, H.Y. (1844). *Razvytye y ustroistvo obshchestvennoho pryzreniya v Ymperyy* [Development and organization of public charity in the Empire]. *Zhurnal Mynysterstva vnutrennykh del – Journal of the Ministry of the Interior*, 3, 407-447 [in Russian].
50. Frolov, H.Y. (1845). *Chastnye blahotvorytelnye zavedenya y obshchestva Ymperyy* [Private charitable institutions and societies of the Empire]. *Zhurnal Mynysterstva vnutrennykh del – Journal of the Ministry of the Interior*, 10, 3-42 [in Russian].
51. Khaustova, O.V. (2006). *Rozvytok blahodiinytstva u Kharkovi u druhii polovyni XIX – na pochatku XX stolit* [The flow of blessings from Harkov to the other half of the nineteenth - on the cob of the twentieth table]. Avtoref. ... kand. ist. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
52. Shchepkyn, V.N. (1886). *Holoda v Rossyy. Ystorycheskyi ocherk* [Famine in Russia. Historical background]. *Ystorycheskyi vestnyk – Historical Bulletin*, 24, 6, 489-521 [in Russian].

Одержано 08.04.2019.

УДК 343.35.08 (477) (091)185/191

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-46-199-206>**Шпортун Оксана,**аспірант кафедри суспільних наук,
інформаційної та архівної справиshportoon1994@gmail.com<https://orcid.org/0000-0003-4528-4329>Центральноукраїнський технічний
університет,

пр.Університетський,

м. Кропивницький,

Україна, 25006

Shportun Oksana,postgraduate of Department of Social
Sciences, Informational and Archival Affairsshportoon1994@gmail.com<https://orcid.org/0000-0003-4528-4329>Central Ukrainian National Technical
University,

8, Prospekt Universytetsky,

Kropyvnytskyi,

Ukraine, 25006

Табачук Андрій,аспірант кафедри суспільних наук,
інформаційної та архівної справиtaba.av@gmail.com<https://orcid.org/0000-0003-1261-5056>Центральноукраїнський технічний
університет,**Tabachuk Andriy,**postgraduate of Department of Social
Sciences, Informational and Archival Affairstaba.av@gmail.com<https://orcid.org/0000-0003-1261-5056>Central Ukrainian National Technical
University,